

Haqverdiyeva Səyyarə Tələt qızı,

Bakı Dövlət Universitetinin Hüquq fakültəsinin “Vergi hüququ” ixtisaslaşması üzrə

II kurs magistrantı

E-mail: haqverdiyevaseyyare01@gmail.com

UOT 336.22

DOI: <https://doi.org/10.30546/2218-9130.043.2026.605>

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASINDA ƏLAVƏ DƏYƏR VERGİSİ (DOLAYI VERGİ): FİSKAL VƏ SOSIAL EFFEKTİVLİK, BEYNƏLXALQ TƏCRÜBƏ İLƏ MÜQAYİSƏ

Açar sözlər: əlavə dəyər vergisi (ƏDV), dolay vergi, vergi siyasəti, sosial ədalət, azadolmalar və sıfır dərəcə, diferensial dərəcələr, fiskal səmərəlilik, beynəlxalq təcrübə, vergi ödəyicilərinin qeydiyyatı, sosial kompensasiyalar, vergi yükünün bərabər bölüşdürülməsi.

Ключевые слова: налог на добавленную стоимость (НДС), косвенный налог, налоговая политика, социальная справедливость, налоговые освобождения и нулевая ставка, дифференцированные налоговые ставки, фискальная эффективность, международная практика, регистрация налогоплательщиков, социальные компенсации, равномерное распределение налоговой нагрузки.

Keywords: Value Added Tax (VAT), indirect tax, tax policy, social justice, tax exemptions and zero rate, differentiated tax rates, fiscal efficiency, international practice, taxpayer registration, social compensations, equitable distribution of the tax burden.

Əlavə Dəyər Vergisi (bundan sonra ƏDV) maliyyə siyasətinə fiskal və sosial funksiyalar vasitəsilə əhəmiyyətli təsir göstərir. Fis-

kal funksiya baxımından ƏDV dövlət büdcəsinin formalaşmasında əsas vergi mənbələrindən biri kimi çıxış edir. Beləliklə davamlı gəlir axınını təmin edir. ƏDV məhsulun qiymətinə əlavə formasında tətbiq olunduğu üçün dolay vergi hesab olunur. ƏDV-nin əsas üstünlüyü vergiyə yalnız əlavə yaradılan dəyərin cəlb edilməsidir [1, s. 17]. Odur ki, bu xüsusiyyət ƏDV-ni vergi inzibatçılığı baxımından şəffaf mexanizmə çevirir.

ƏDV-nin tətbiqi yalnız fiskal məqsədləri nəzərdə tutmur, bu vergi növü iqtisadiyyatın ayrı-ayrı sahələrinin inkişafına, ixracın təşviqinə, sosial siyasətin həyata keçirilməsi və beynəlxalq ticarətdə vergi stabilliyinin təmin edilməsi üçün də mühüm alət hesab olunur.

ƏDV-nin yekun istehlaka tətbiq edilən vergi olması və mərhələli yığım prosesi onun beynəlxalq ticarətə dair əsas prinsiplərinin təməlini qoyur. ƏDV beynəlxalq müstəvidə vergi mənşə ölkəsi üzrə və ya təyinat ölkəsi üzrə tutulur. Təyinat prinsipi üzrə vergi yalnız vergi yurisdiksiyası daxilində baş verən yekun istehlaka tətbiq olunur. Mənşə prinsipi üzrə isə vergi dəyərin yaradıldığı müxtəlif yurisdiksiyalarda tutulur. Bu iki prinsip arasındakı əsas iqtisadi fərq ondan ibarətdir ki, təyinat prinsipi eyni bazarda rəqabət

aparan bütün firmaları bərabər səviyyəyə gətirir, mənşə prinsipi isə müxtəlif yurisdiksiyalardakı istehlakçıları bərabərə gətirir [2, s. 15]. Ancaq ƏDV-nin son istehlakçıya tətbiq olunan vergi olduğu nəzərə alındıqda təyinat prinsipinin istifadə olunmasının düzgün olduğunu görə bilərik. Bu xüsusiyyət nəticəsində, ƏDV-də təyinat prinsipinin tətbiqi beynəlxalq ticarətdə neytrallığı təmin edir. Əməliyyat üzrə ödənilən ümumi vergi məbləği istehlakın baş verdiyi yurisdiksiyada tətbiq edilən qaydalar əsasında müəyyən olunur və bütün vergi gəlirləri yekun istehlakçıya əməliyyatın baş verdiyi yurisdiksiyaya daxil olur [2, s. 16].

Mənşə prinsipi tətbiq edildikdə isə hər bir yurisdiksiya öz sərhədləri daxilində yaradılmış əlavə dəyərə görə ƏDV tutur. Mənşə əsaslı ƏDV rejimində ixrac edən yurisdiksiyalar ixrac əməliyyatlarını daxili əməliyyatlar ilə eyni əsasda və eyni dərəcə ilə vergiyə cəlb edir. Bu prinsip ƏDV-nin əsas xüsusiyyətləri ilə uzlaşmır. Çünki mənşə prinsipi tətbiq edildikdə bu gəlirlər əlavə dəyərin yaradıldığı müxtəlif yurisdiksiyalar arasında bölüşdürülür və əlavə dəyərin yarandığı müxtəlif yurisdiksiyalarda tətbiq edilən fərqli vergi dərəcələrinin tətbiqi ƏDV zəncirinin iqtisadi və ya coğrafi strukturuna təsir göstərə, nəticədə beynəlxalq ticarətdə vergi neytrallığını poza bilər.

Nəticə etibarilə həm nəzəri, həm də praktika baxımdan vergi gəlirlərini yekun istehlakın baş verdiyi idxal ölkəsinə yönəldən təyinat prinsipi, mənşə prinsipi ilə müqayisədə daha üstün olduğu barədə razılaşma mövcuddur. Faktiki olaraq, təyinat prinsipi beynəlxalq norma hesab edilir və Ümumdünya Ticarət Təşkilatı (World Trade Organization – WTO) qaydaları ilə dəstəklənir [2, s. 16].

Bununla da, beynəlxalq vergi müstəvisində ƏDV-nin yayılması son yarım əsrin ən mühüm vergi islahatlarından biri olmuşdur. 1960-cı illərin sonunda 10-dan az ölkədə mövcud olan

ƏDV bu gün 174 ölkədə əsas gəlir mənbəyi hesab olunur. OECD ölkələrindən isə yalnız ABŞ ƏDV tətbiq etmir [3, s. 18].

Azərbaycan Respublikasında ƏDV-nin hüquqi tənzimlənməsi Vergi Məcəlləsi ilə həyata keçirilir. Vergi Məcəlləsinin 153-cü maddəsində əlavə dəyər vergisi vergi tutulan əməliyyatlar üzrə hesablanan vergi məbləği ilə həmin əməliyyatlar üçün alınmış mallar, görülmüş işlər və göstərilmiş xidmətlər üzrə ödənilmiş və əvəzləşdirilməli olan verginin fərqi kimi müəyyən edilir [4, maddə 153]. Bu isə ƏDV-nin məhsulun və ya xidmətin qiymətinə daxil edildiyini və faktiki olaraq son istehlakçı tərəfindən ödənildiyini bildirir.

Vergi Məcəlləsinin 154-cü maddəsinə görə ƏDV ödəyiciləri vergi tutulan əməliyyatlarının həcmi müəyyən edilmiş həddi aşan və ya könüllü qaydada qeydiyyatata alınmış hüquqi və fiziki şəxslərdir. Eyni zamanda, idxal əməliyyatı üzrə vergi tutulan malları idxal edən şəxslər ƏDV ödəyicisi sayılırlar [4, maddə 154].

Azərbaycan Respublikasında ƏDV-nin standart dərəcəsi 18 faiz təşkil edir və bu dərəcə vergi tutulan əməliyyatlara və idxal olunan mallara şamil olunur. Vergi tutulan əməliyyatlara malların təqdim edilməsi, işlərin görülməsi və xidmətlərin göstərilməsi, habelə malların idxalı daxildir. Vergi tutulan əməliyyatın vaxtı, əsasən, ƏDV hesab-fakturasının təqdim edildiyi vaxt hesab olunur. Malların idxalı zamanı isə vergi tutulan əməliyyatın vaxtı gömrük rüsumlarının tutulduğu tarixlə müəyyən edilir [4, maddə 170].

Praktiki olaraq ƏDV-nin vahid standart dərəcə ilə tətbiq edilməsi vergi inzibatçılığının sadələşdirilməsinə və vergi sisteminin sabitliyinə səbəb olur. Beləliklə, dərəcənin vahid olması vergi ödəyiciləri üçün həm hesablama prosesini yüngülləşdirir, həm də vergi orqanlarının nəzarət imkanlarını artırır.

ƏDV sabit vergi dərəcəsi ilə tətbiq olunduğu üçün iqtisadi ədəbiyyatlarda reqressiv ver-

gi hesab olunur [5]. Belə ki, aşağı gəlirli əhali qruplarının gəlirlərinin daha böyük hissəsini istehlaka yönəltdiklərinə görə ƏDV yükü onlara nisbətən daha ağır təsir göstərir. Beynəlxalq tədqiqatlarda qeyd olunanlara əsasən, ƏDV-nin fiskal səmərəliliyi yüksək olsa da, sosial ədalət baxımından kompensasiya mexanizmləri ilə müşayiət olunmadıqda gəlir bərabərsizliyini artırır [6].

Vergi qanunvericiliyində bərabərlik prinsipi vergi sisteminin əsas atributlarından biridir. Lakin nəzərə alınmalıdır ki, hüquq fəlsəfəsində və vergi nəzəriyyəsində də qeyd olunduğu kimi bərabərlik həmişə ədalət anlayışının sinonimi deyil [1, s. 28]. Bu isə ƏDV kimi eyni dərəcəli verginin fərqli gəlir qruplarına müxtəlif təsir göstərməsi ilə nəticələnir. Məsələn, yüksək gəlirli şəxslər üçün ƏDV ödəmək əhəmiyyətli maliyyə çətinliyi yaratmasa da, aşağı gəlirli ailələr üçün eyni vergi yükü nisbətən ağır təsir göstərir [6, s. 22]. Bu vəziyyət vergi bərabərliyinin formal olaraq qorunmasına baxmayaraq, sosial ədalət baxımından qeyri-bərabər təsir yaradır [5, s. 35].

Beynəlxalq Valyuta Fondu və OECD tərəfindən aparılan araşdırmalara əsasən qeyd edilir ki, ƏDV-nin repressiv təsirini azaltmaq üçün dövlətlər müxtəlif alətlərdən – azaldılmış dərəcələrdən, sıfır dərəcə mexanizmindən və birbaşa sosial transfertlərdən istifadə edirlər.

Xarici təcrübələrin araşdırılması nəticəsində təhlil göstərir ki, bu problemin yumşaldılması üçün dövlətlər müxtəlif mexanizmlər tətbiq edirlər. Bu səbəbdən, aşağı gəlirli əhali qruplarının vergi yükünü azaltmaq və sosial rifahı təmin etmək məqsədi ilə bir sıra Avropa İttifaqı ölkələrində ərzaq məhsullarına, dərman vasitələrinə, uşaqlar və təhsil xidmətlərinə azaldılmış ƏDV dərəcələri tətbiq olunur. Məsələn, Almaniyada əsas ərzaq məhsulları üzrə ƏDV dərəcəsi 7%, Fransada isə müəyyən qida məhsulları və dərman vasitələri üzrə 5,5–10% səviyyəsindədir [7].

Bununla yanaşı, OECD və IMF hesabatlarında qeyd olunur ki, diferensial ƏDV dərəcələri ilə sosial ədalət prinsiplərinin qorunması uzun müddətli təsir tədbiri olmadığı üçün uzunmüddətli perspektivdə birbaşa sosial transfertlər və məqsədli subsidiyaların tətbiq olunması daha effektiv sosial kompensasiya mexanizmləri olacaqdır. Yəni, fərqli gəlir qrupları üçün eyni vergi dərəcəsi tətbiq olunsaydı, əlavə sosial tədbirlər vasitəsilə ƏDV-nin repressiv təsiri azaldıla bilər.

Azərbaycanda isə ƏDV üzrə azadolmalar və sıfır dərəcə mexanizmləri tətbiq olunur [4, maddə 164–165]. Beləliklə, təhsil, səhiyyə, humanitar yardım və sosial təminat sahələri üzrə əməliyyatlar ƏDV-dən azad edilmişdir. Bu tədbirlərin əsas məqsədi, aşağı gəlirli və sosial baxımdan həssas qrupların yükünü azaltmaq və əhalinin əsas ehtiyaclarının daha əlçatan olmasının təmin edilməsidir. Vergi Məcəlləsinin 164-cü maddəsinə əsasən, ƏDV-dən azad olunan əməliyyatlara daxildir: Təhsil müəssisələri tərəfindən göstərilən təhsil xidmətləri, səhiyyə müəssisələri tərəfindən göstərilən tibbi xidmətlər (estetik məqsədli xidmətlər istisna olmaqla), dərman vasitələrinin və tibbi təyinatlı məmulatların müəyyən növləri, maliyyə və kredit əməliyyatları, bank və sığorta xidmətləri, pensiya, sosial təminat və sosial sığorta ödənişləri ilə bağlı əməliyyatlar, mədəniyyət, incəsənət və idman sahəsində müəyyən xidmətlər, beynəlxalq və tranzit daşımalar, dövlət və bələdiyyə orqanlarının öz səlahiyyətləri çərçivəsində həyata keçirdikləri əməliyyatlar, humanitar və texniki yardım məqsədilə idxal edilən mallar.

Sıfır dərəcə ilə vergitutma ƏDV-dən azadolmadan fərqli olaraq, vergi ödəyicisinə alış zamanı ödədiyi ƏDV-ni əvəzləşdirmək və ya geri almaq hüququ verir. Vergi Məcəlləsinin 165-ci maddəsinə əsasən bu əməliyyatlara daxildir: Malların ixracı, beynəlxalq daşımalar və bu daşımalarla bilavasitə bağlı xidmətlər. Diplomantik nümayəndəliklərin və konsulluqların

rəsmi istifadəsi üçün nəzərdə tutulan mallar və xidmətlər, qrantlar və beynəlxalq yardım proqramları çərçivəsində idxal olunan mallar.

Əlavə dəyər vergisinin səmərəli tətbiq mexanizmlərinin formalaşdırılması üçün onun yalnız milli qanunvericilik çərçivəsində deyil, həm də beynəlxalq təcrübə kontekstində təhlili mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Müxtəlif ölkələrdə ƏDV-nin tətbiq formaları, dərəcələri, azadolma və güzəştləri fiskal səmərəliliklə sosial ədalət prinsipi arasında tarazlığın necə təmin edildiyini aydın şəkildə göstərir. Bu baxımdan xarici ölkələrin ƏDV modellərinin öyrənilməsi Azərbaycan Respublikasının vergi sisteminin təkmilləşdirilməsi üçün vacib rol oynayacaqdır.

Rusiya Federasiyası

Rusiya Federasiyasında əlavə dəyər vergisi 1 yanvar 1992-ci ildən etibarən tətbiq olunur və sovet dövrünün dövriyyə vergisini əvəz edir. ƏDV ölkənin müasir vergi sisteminin əsas dolaşıcı vergi növü kimi dövlət büdcəsinin gəlirlərində mühüm paya malikdir. Bununla yanaşı, Rusiya təcrübəsində verginin hesablanması və ödənilməsi mexanizmi həm vergi orqanları, həm də biznes subyektləri üçün ciddi inzibati yük yaradır.

28 noyabr 2025-ci il tarixli 425-FZ nömrəli Federal Qanunla, Vergi Məcəlləsinə 1 yanvar 2026-cı il tarixindən etibarən dəyişiklik edilmişdir [8]. 2026-cı ildən etibarən əlavə dəyər vergisi dərəcəsi 20%-dən 22%-yə qaldırılmışdır. Sadələşdirilmiş vergi sistemi ödəyiciləri üçün 10% və 0% vergi dərəcələri, eləcə də azaldılmış 5% və 7% dərəcələri dəyişməz olaraq qalıb. Bununla da Rusiyada 22% və güzəştli 10 % ƏDV vergisinin tətbiq olunur. Güzəştli 10% dərəcəsi sosial əhəmiyyətli məhsulları, uşaq qidalarını, klinik tədqiqatlarda istifadə olunan dərmanları, apteklərdə hazırlanmış dərmanları, bəzi tibbi məhsulları və reklam məhdudiyyətli çap məhsullarını əhatə edir. Bu, “istəyə bağlı endirim” deyil, qanunla müəyyən edilmiş xüsusi

dərəcədir, sosial qrup mallarının siyahısı ilə bağlıdır.

Fransa

Fransada ƏDV sistemi “çoxqatlıdır” və bir neçə fərqli dərəcəyə malikdir: 1. Standart dərəcə: 20 % – əksər mallar və xidmətlər üçün. 2. Azaldılmış dərəcələr: 10 % (məyyyə yemək xidmətləri, turizm və nəqliyyat, bəzi istehsalat işləri və s. üçün), 5.5 % (əsas ərzaq məhsulları, kitablar, bəzi mədəni və idman tədbirləri və s. üçün), 2.1 % (bəzi dərmanlar, mətbuat və məyyyə xüsusi hallar üçün). 3. Sıfır (0 %) dərəcə də mövcuddur (məsələn bəzi tibbi və stomatoloji xidmətlər) [9, maddə 278, 279].

Belçika

Belçikada ƏDV sistemi müxtəlif dərəcələrdən ibarətdir. Belçikada standart ƏDV dərəcəsi: 21 %, Ara dərəcə (12 %) (əsasən bəzi xidmət sahələrinə, məsələn, restoran və qida xidmətləri, turizm sektoru, habelə bəzi tikinti və təmir işlərinə şamil edilir) və azaldılmış dərəcə (6 %) (sosial baxımdan vacib mallara və xidmətlərə tətbiq edilir. Buraya əsas ərzaq məhsulları, dərmanlar və tibbi məhsullar, həmçinin su, qaz və elektrik kimi əsas kommunal xidmətləri, bəzi mədəni və idman tədbirləri biletləri daxildir.). [10] Sıfır dərəcə (0 %) isə yalnız məyyyə istisna və xüsusi hallarda tətbiq olunur. Buraya bəzi nəşrlər və çap məhsulları, ixrac əməliyyatları və humanitar və sosial məqsədli əməliyyatlar daxildir. Bütün bu xüsusi dərəcələrin tətbiqi və hansı mallara və xidmətlərə aid olması Belçika Kralığının Royal Decree № 20 qanunvericiliyində təsbit olunub [11].

ƏDV-dən azadolmalar banklar, sığorta şirkətləri, hüquqşünaslar, müəllimlər, həkimlər, xəstəxanalar, beynəlxalq daşımalar, eləcə də hava və dəniz nəqliyyatı vasitələrinin tədarükü üzrə tətbiq olunur.

İsveçrə

İsveçrədə ƏDV 1 yanvar 1995-ci ildən tətbiq olunmuşdur və bu addım ölkənin Avropa İttifaqı

vergi sistemlərinə integrasiya məqsədi daşımışdır. İsveçrədə ƏDV federal səviyyədə tətbiq olunan vergi növüdür və İsveçrə Federal Vergi İdarəsi (FTA) tərəfindən idarə olunur. 1 yanvar 2024-cü ildən verginin tətbiq olunan dərəcələri bunlardır: 1. Standart dərəcə: 8,1 % – gündəlik ticarət malları, geyim və ayaqqabı, elektronika, mebel, peşəkar xidmətlər və restoran xidmətləri standart dərəcə ilə tətbiq olunur. 2. Xüsusi dərəcə: 3,8 % – Əsasən turizm və yerləşmə xidmətlərinə tətbiq olunur, məsələn: otel və hostellər, turizm binalarında gecələmə, ferma və tətillə mənəzillərində gecələmə xidmətləri. 3. Azaldılmış dərəcə: 2,6 % – bu dərəcə sosial baxımdan vacib və əsas tələbat mallarına tətbiq olunur, məsələn: qida məhsulları (alkoqolsuz), dərmanlar, tibbi preparatlar, kitablar, qəzetlər və kənd təsərrüfatı məhsulları. Məqsəd bu kateqoriyaların daha əlçatan qiymətlərlə istehlakını təmin etməkdən ibarətdir. 4. Sıfır dərəcə (0 %) və istisna halları – Bəzi mallar və xidmətlər ƏDV-dən tam azad edilir və ya 0 % dərəcə ilə vergiyə cəlb olunur [12]. Bunlara ixrac əməliyyatları və beynəlxalq xidmətlər daxildir. Bu şəkildə müxtəlif vergi dərəcələrinin tətbiqi yanaşması İsveçrədə ƏDV-nin həm fiskal, həm də sosial funksiyalarını balanslaşdırmağa imkan verir.

Həmçinin, İsveçrədə illik dövriyyəsi 100 000 frankdan çox olan hüquqi və fiziki şəxslər ƏDV ödəyicisi kimi qeydiyyatdan keçməlidirlər. ƏDV mal və xidmətlərin İsveçrədə istehlakına əsaslanır, yəni ölkədə təqdim olunan bütün mal və xidmətlər ƏDV-yə tabedir. İsveçrə Vergi İdarəsi ƏDV bəyannamələrinin onlayn sistemlə təqdim edilməsini təşviq edir və bəzi struktural dəyişiklikləri qanuniləşdirib [13].

Yaponiya

Yaponiya əlavə dəyər vergisi (ƏDV) “istehlak vergisi” (Consumption Tax) adlanır. Fərqli ad altında olsa da, funksional baxımdan digər ölkələrin ƏDV sistemləri ilə eyni məqsədə xidmət edir. Yaponiyanın istehlak vergisi mal

və xidmətlərə tətbiq olunur və dövlət üçün əsas büdcə gəlir mənbələrindən biridir. Bu vergi standart və azaldılmış dərəcələrə bölünür, hər biri müxtəlif məhsul kateqoriyalarına uyğun şəkildə tətbiq edilir. Yaponiyada standart istehlak vergisi 10% və 8% azaldılmış vergi dərəcələri tətbiq edir. Azaldılmış dərəcə əsasən qida, içkilərə (takeaway food, drinks) və çap olunmuş qəzetlərə tətbiq olunur.

İstehlak vergisindən azad əməliyyatlara aiddir: Dövlət istiqrazları, korporativ istiqrazlar, səhmlər və digər qiymətli kağızların ötürülməsi; valyuta əməliyyatları və pul dəyişmə xidmətləri; torpağın satışı və ya icarəsi (qısamüddətli icarələr istisna olmaqla); yaşayış məqsədli binaların kirayəsi; kredit faizləri, depozit gəlirləri, zəmanət haqları, sığorta haqları; poçt markaları və kuponların satışı; dövlət xidmətləri və beynəlxalq poçt pul köçürmələri; sosial sığorta çərçivəsində tibbi xidmətlər; doğuş, dəfn, sosial yardım və sosial xidmətlər; sosial rifah fəaliyyəti; virtual valyutanın satışı; təhsil haqqı və məktəb xidmətləri.

Yaponiyada bəzi əməliyyatlar isə “vergidən azad, lakin kredit hüququ olan” hesab edilir. Yəni vergi son istehlakçıdan alınmayaraq satış vergiyə cəlb edilmir, lakin bizneslər alışlar üzrə ödədikləri vergini geri ala bilirlər. Bu prosedur, digər ölkələrdəki zero-rated (0%) əməliyyatlara bənzəyir. Bu əməliyyatlara aiddir: ixrac əməliyyatları; beynəlxalq nəqliyyat və telekommunikasiya xidmətləri; beynəlxalq sərnəşin və yük daşımaları; xaricə əmlakın icarəsi və satışı; xarici malların icarəsi və satışı; gəmilər, təyyarələr və konteynerlərin beynəlxalq istifadəsi; xarici yüklərin saxlanması, daşınması, yoxlanması; liman xidmətləri və gömrük prosedurları; qeyri-rezidentlərə qeyri-maddi hüquqların verilməsi; gəmilər və təyyarələr üçün təmir xidmətləri; qeyri-rezidentlərə göstərilən xidmətlər [14].

Müəyyən gəlir həddini aşan bizneslər istehlak vergisi üzrə qeydiyyatdan keçməli və vergi

ödəməlidir. Bəzi kiçik bizneslər isə azadolma hüququ əldə edə bilər

2022-ci maliyyə ilinin göstəricilərinə əsasən Yaponiyada istehlak vergisindən əldə olunan gəlir: 23.1 trilyon yen təşkil etmişdir. Bu, dövlət büdcəsinin ümumi gəlirlərinin 32.4%-ni təşkil etmişdir. Statistik hesablamalar isə göstərir ki, istehlak vergisi Yaponiyada əsas fiskal gəlir mənbəyidir [15].

Amerika Birləşmiş Ştatları

Amerika Birləşmiş Ştatları ƏDV-nin olmadığı azsaylı ölkələrdən biridir. ƏDV əvəzinə, ABŞ satış vergisindən istifadə edir. ƏDV-dən fərqli olaraq ABŞ-ın satış vergisi yalnız son satış nöqtəsində toplanır. Federal səviyyədə sabit satış vergisi tətbiq olunmur. Odur ki, hər bir ştat öz satış vergisi dərəcəsini müəyyən edir və satış vergisinin dərəcələri ştat səviyyəsində 2,9%-dən 7,25%-ə qədər dəyişir.

Almaniya

Almaniyada standart dərəcə ilə 19% ƏDV tətbiq olunur. Həmçinin azaldılmış 7% və 0% vergi dərəcələri öz əksini tapır. Belə ki azaldılmış 7 dərəcə ilə tətbiq olunan əməliyyatlara aiddir: heyvanların yetişdirilməsi və saxlanması, bitkilərin becərilməsi, heyvanların performans yoxlamalarında iştirak; heyvandarlığın inkişafına, süni mayalandırmaya, məhsuldarlıq və keyfiyyətin yoxlanmasına birbaşa xidmət edən fəaliyyətlər; diş texniklərinin fəaliyyəti və stomatoloqların müəyyən tibbi xidmətləri; teatr, konsert və muzeylərə giriş biletləri, həmçinin artistlərin oxşar canlı çıxışları, filmlərin nümayişi və yayımı; müəllif hüquqları üzrə hüquqların verilməsi və ötürülməsi; sirk tamaşaları, attraksion fəaliyyəti, zoopark xidmətləri; Xeyriyyə, sosial və dini məqsədli təşkilatların xidmətləri

(kommersiya fəaliyyəti istisna olmaqla); üzgüçülük hovuzları ilə bağlı xidmətlər və müalicəvi vannalar; sənişin daşımaları; elektron formada təqdim olunan kitablar, qəzetlər və jurnallar (video/musiqi və reklam xarakterli məhsullar istisna edilir); restoran və iaşə xidmətləri (içkilər istisna olmaqla). **0 % vergi dərəcəsi tətbiq olunan əməliyyatlar isə bunlardır:** Günəş panellərinin və fotovoltaiq sistemlərin komponentlərinin satışı (xüsusilə yaşayış və ictimai binalarda quraşdırıldıqda, ≤ 30 kVt), bu malların Aİ daxilində əldə edilməsi, bu malların idxalı, günəş enerjisi sistemlərinin və enerji saxlama qurğularının quraşdırılması. [16]

Yuxarıda qeyd olunan vergi mexanizmi ƏDV-nin repressiv vergi formasında tətbiq olunduğunun göstəricisidir. Lakin Almaniya mövcud vəziyyətin ictimai problemlərə çevrilməməsi üçün ƏDV tərəfindən maliyyələşdirilən güclü sosial tədbirlər ilə kompensasiya edir. Müxtəlif sosial tədbir və mexanizmlərin ƏDV və digər vergilər vasitəsilə maliyyələşməsi yaranan sosial bərabərsizliyə müsbət təsir göstərir.

Nəticə etibarilə ƏDV vergisinin müxtəlif ölkələrdə tətbiqetmə mexanizmlərindən, OECD və Beynəlxalq Valyuta Fondu tərəfindən aparılan araşdırmalardan irəli gələrək ƏDV-nin repressiv təsirini azaltmaq üçün müxtəlif alətlərdən – azaldılmış dərəcələrdən, sıfır dərəcə mexanizmindən, birbaşa sosial transfertlərdən və kompensasiyalardan istifadənin məqsədəuyğun olduğunu görə bilərik. Bununla yanaşı ictimai məqsədlər üçün verginin daha güclü sosial tədbirlər üçün istifadə olunması isə cəmiyyət daxilində vergi ödəmə prosedurlarına daha çox inamın yaranmasına və ictimai maraqların təsbit olunmasına səbəb ola bilər.

İstifadə edilmiş ədəbiyyat siyahısı:

1. Ebrill, L., Keen, M., Bodin, J.-P., & Summers, V. (2001). The Modern VAT. Washington, DC: International Monetary Fund. <https://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/2001/wp01189.pdf> OECD.
2. OECD (2017), International VAT/GST Guidelines, OECD Publishing, Paris. <http://dx.doi.org/10.1787/97892642-71401-en>

3. OECD (2024), Consumption Tax Trends 2024: VAT/GST and Excise, Core Design Features and Trends, OECD Publishing, Paris, <https://doi.org/10.1787/dcd4dd36-en>.
4. Azərbaycan Respublikasının Vergi Məcəlləsi (AR VM). (2000). Bakı: Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisi.
5. OECD. (2020). Consumption Tax Trends 2020: VAT/GST and Excise Rates, Trends and Policy Issues. Paris: OECD Publishing.
6. International Monetary Fund. (2019). Fiscal Monitor: How to Mitigate Inequality. IMF. <https://www.imf.org/external/pubs/ft/fm/2019/02/pdf/fm1902.pdf> OECD
7. European Commission. (2023). VAT rates applied in the Member States of the European Union. Retrieved from https://ec.europa.eu/taxation_customs/business/vat/eu-vat-rules-topic/vat-rates_en
8. Федеральный закон от 28.11.2025 N 425-ФЗ «О внесении изменений в части первую и вторую Налогового кодекса Российской Федерации, отдельные законодательные акты Российской Федерации и признании утратившими силу законодательных актов (отдельных положений законодательных актов) Российской Федерации». <https://www.garant.ru/products/ipo/prime/doc/413065215/>
9. Conformément au Code général des impôts (CGI), articles 278–279 relatifs à la Taxe sur la valeur ajoutée (TVA). https://www.legifrance.gouv.fr/codes/section_lc/LEGITEXT000006069577/LEGISCTA000006179654/#LEGISCTA000006179654
10. Belgium VAT Guide – <https://support.taxually.com/support/solutions/articles/>
11. Королевский указ № 20 от 20 июля 1970 года (Royal Decree No. 20).
12. Налогообложение в Швейцарии - Налоги в Швейцарии <https://fbs-tax.com/tax-planning/switzerland/taxation-in-switzerland/#:~:text=>
13. Federal Act on Value Added Tax (Value Added Tax Act) <https://www.fedlex.admin.ch/eli/cc/2009/615/>
14. Information about Consumption Tax (Guides, Notifications etc.) https://www.nta.go.jp/english/taxes/consumption_tax/
15. VAT Rates in Japan Updated Japanese VAT rate tables - 2025 Global VAT Compliance o <http://globalvatcompliance.com/vat-rates-in-japan/#:~:text=The%20standard%20consumption%20tax%20rate,more%20than%20twice%20a%20week>.
16. Umsatzsteuergesetz (UStG) § 12 Steuersätze (Tax Rates) https://www.gesetze-im-internet.de/ustg_1980/

Ахфердиева Сеяра Талат гызы,
магистрант II курса по специализации «Налоговое право»
юридического факультета Бакинского государственного университета

НАЛОГ НА ДОБАВЛЕННУЮ СТОИМОСТЬ (КОСВЕННЫЙ НАЛОГ) В АЗЕРБАЙДЖАНСКОЙ РЕСПУБЛИКЕ: ФИСКАЛЬНАЯ И СОЦИАЛЬНАЯ ЭФФЕКТИВНОСТЬ И СРАВНИТЕЛЬНЫЙ АНАЛИЗ С МЕЖДУНАРОДНОЙ ПРАКТИКОЙ

РЕЗЮМЕ

В данной статье проанализированы применение налога на добавленную стоимость (НДС) в Азербайджанской Республике, его правовой механизм и фискальные функции, а также в сравнении с международной практикой показаны его роль в экономике страны и значение как инструмента социальной политики. Особое внимание уделено анализу дифференцированных ставок НДС в различных странах в сопоставлении с моделью Азербайджана. Результаты исследования показывают, что повышение эффективности национального налогового администрирования и усиление социально ориентированного воздействия НДС являются целесообразными.

Haqverdiyeva Seyyare Talat,
Second-year master's student, Tax Law specialty,
Faculty of Law, Baku State University

**VALUE ADDED TAX (INDIRECT TAX) IN THE REPUBLIC OF AZERBAIJAN:
FISCAL AND SOCIAL EFFECTIVENESS IN COMPARISON
WITH INTERNATIONAL PRACTICE**

SUMMARY

The article analyzes the application of Value Added Tax (VAT) in the Republic of Azerbaijan, its legal mechanism and fiscal functions, and, in comparison with international practice, demonstrates its role in the national economy and its importance as an instrument of social policy. Particular attention is paid to the analysis of differentiated VAT rates applied in various countries in comparison with the Azerbaijani model. The research findings indicate that enhancing the efficiency of national tax administration and strengthening the socially oriented impact of VAT would be appropriate.

Redaksiyaya daxilolma tarixi: 04.02.2026
Təkrar işlənməyə göndərilmə tarixi: 19.02.2026
Çapa qəbul olunma tarixi: 20.02.2026